

< Tabasalus asuva Svetlana Polonskaja Tšehhi mägiaed on omaette vaatamisväärsus. Tibatillukeste mägitaimede vahel rohides peab perenaine teinekord pintsetid appi võtma. (Foto: A. Banner 2018)

MINIATUURSED MÄGIMAASTIKUD AIAS

Anneli Banner

FOTOD: EESTI RAHVA MUUSEUM, HARJUMAA MUUSEUM, EESTI PÖLLUMAJANDUSMUUSEUM,
RAHVUSARHIIV, ERAKOGU

Kiviktaimlate juured ulatuvad kaugesse minevikku, Hiina ja Jaapani kiviaedadesse. Euroopas kogusid mägitaimed laialdasemalt tuntust 19. sajandi II poolel, mil mitmetesse botaanikaaedadesse rajati alpitaime kolektsioonid.

Taimede hankimine kõrgelt mägedest oli keeruline ja esialgu said nende kasvatamist endale lubada vaid vähesed kollektsionääridest entusiastid. Oma erilise kasvukuju ja õierikkusega võitsid mägitaimed peagi paljude aiapidajate südame, kiviktaimlate rajamine hoogustus laiemalt 20. sajandi alguses.

ESIMESED PÄÄSUKESED

Esimene kiviktaimla Eestis olevat rajatud Raikküla mõisa. Sealne mõisahärra Alexander von Keyserling oli mitmekülgsede huvidega loodusteadlane ning tõi mägitaimi kaasa oma reisidelt Alpidesse, Pürenee- desse ja Karpaatidesse. Nende kasvatamiseks lasi ta 1881. aastal mõisaaeda väheldase mäe ehitada. Väike

alpiaed oli 19. sajandi lõpul olemas ka Keila-Joa mõisa kasvuhoone kõrval. Sel ajal võis alpitaime osta juba siinsetest aiaäridestki, kuhu neid telliti peamiselt Kesk-Euroopast. Suurim valik olevat olnud Daugulli aiaäris Tartus, kuid ka Riia ja Tallinna tuntumad aiandid pakkusid arvestatavat mägilillede sortimenti.

Koduaedades läksid kiviktaimlad moodi 1930. aastatel, seda aga eeskätt linnaedades. Kiviktaimla rajamine ja hooldamine on töömahukas ettevõtmine, maainimestel oli niigi palju tegemist ja vähe aega. Linnade alpiaianduse pioneeriks pidas omaaegne agronoom ja sordiaretaja Rudolf Tamm Viljandis Posti tänaval elavat itaallannat Pia Werncket, kes alustas oma aeda kiviktaimla rajamist juba 1920. aastate alguses. Tuli hingelise taimekollektsionäärina tõi ta mägitaimi kaasa reisidelt, kogus neid Eesti loodusest, tellis botaanikaaedadest ja teistelt aednikelt. 1930. aastate keskel oli tema looduslikul nõlval asuvas aias üle 400 erineva mägitaimet. Werncke aiast jõudsid need omakorda koduaedadesse nii Viljandis kui kaugemale, näiteks Tartu Ülikooli botaanikaaeda, Oru lossi parki ja mitmetesse kooliaedadesse.

Pia Werncke mägitaimemharrastust ja aeda tunnustanud Rudolf Tamm oli ka ise pühendunud iluaednik ning võttis kiviktaimla kiituseks korduvalt sõna ajakirjanduse veergudel. Jõgeva alevikku rajas ta 1920. aastatel liigirohke ja väljapaistva iluaia koos kiviktaimlaga, mis oli kuulus veel nõukogude ajalgi ning mida lähemalt ja kaugemalt vaatamas käidi.

Tuntud oli ka perekond Külale kuuluv kiviktaimla Nõmmel Palli tänaval. Selle ehitamist alustati 1934. aastal. Liivasele Nõmme pinnale aia rajamine eeldab väga teadlikku taimevalikut. Paljud mägitaimed saavad seal kasvamisega aga hästi hakkama ja Külade kiviktaimla oli aiapidajatele eeskujuks veel 1960.–1970. aastatel. Palli tänava aiaga samal aastal valmis ka uhkeim Tartu kiviktaimla dr Rudolf Bernakoffi aias Lille tänaval. Selleks ehitati Tartu linnaaednik Juhan Rüütli eestvedamisel Lille mäe idapoolsele nõlvale 6 m kõrgune paekivist terrasside kaskaad. Ehituseks vajalikku paasi olevat kulunud mitu vagunitäit ning kivide vahele istutatud taimed telliti valdavalt Saksamaalt ja mujalt Euroopast. Juhan Rüütel rajas Tartusse veel teisigi kiviktaimlaid ja tal endal oli väike alpiaed Narva-Jõesuus.

^ Rudolf Tamme iluaed Jõgeva sordiaretusjaamas oli kauni kujunduse ja liigirikkuse kõrval tuntud ka Anton Starkopfi skulptuuride poolest. (Foto: R. Tamm, Eesti Rahva Muuseum)

^ Perekond Küla Nõmmel asuva kiviktaimla suurus oli umbes 350 m² ja see rajati korrapäraselt asetsevate paekiviterrassidena, mille keskel, umbes meetri võrra ümbritsevast pinnasest madalamal, paiknes betoonist valatud basseini. (Foto: Harjuma Muuseum)

< Dr Bernakoffi kiviktaimla Tartus 1934. aastal. Paekiviterrasside ülemises osas asus purskkaevuga basseini ja ühes servas taimedega kaetud varikäik. (Foto: Eesti Ajalooarhiiv)

VÄIKSE KASVUGA SUURED ÕITSEJAD

Kiviktaimlate tõeline hiilgeaeg jõudis meil kätte 1960.–1970. aastatel, mil sõjajärgsed raskused jäid selja taha ja elujärg hakkas tasapisi paranema. Siis sai kiviktaimlast koduaedade peaaegu lahutamatu osa ning neid rajati igale poole ja igat moodi. Seda vaatamata toonaste aiakujundajate manitsustele, et kiviktaimla ehitamine ja hooldamine on liialt aja- ja töömahukas ja seetõttu oleks otstarbekas neist koduaedades ja aianduskruntidel pigem loobuda. Aedade omanikud veetsid vaba aega meelsasti kiviktaimlas nokitsedes.

Varaseid kiviktaimlaid kutsuti tihti alpiinumi-deks, sest seal kasvatatavad taimed olid peamiselt pärit Alpideest. Kui aedadesse jõudsid madalakasvulised püsikud ka muudest maailma paikadest, hakati nende kasvatamisalasid nimetama kiviktaimlateks (vanemas kirjanduses ka kivitaimlateks). Kiviktaimlasse sobivad taimed kasvavad looduslikult mägedes või kõrgematel laiuskraadidel üsna karmides tingimustes. Kuid ka Eesti looduses kuivemaid ja liivasemaid kasvukohti eelistavad kukeharjad, liivatee, kassikäpp, karukellad jm saavad kiviktaimlas suurepäraselt hakkama.

Mägitaimed on enamasti miniatuursed, kompaktsed ning oma väikese kasvu kohta silmatorkavalt suurte õite ja väga rikkaliku õitsemisega. Paljud neist (aubrieetad, hanerohi, kivirikud, mõned leeklilled, nelgid jm) moodustavad madalaid ja tihedaid padjandeid, mida õitsemise ajal katab ühtlaselt erksavärviline õitemeri. Omapärane kasvukuju ja õieilu teebki

< 1930. aastatel looduslikule nõlvale rajatud Oru lossi kiviktaimla oli suur ja liigirikas. (Foto: Harjumaa Muuseum)

mägitaimed aiapidajatele ahvatlevaks ning kaalub üles kiviktaimla rajamisega seotud aja- ja töökuulu. Madala ja tiheda kasvu tõttu ei vaja nad palju ruumi ja nende abil saab ka väikese aia omanik endale kergesti liigirikka ning igal aastaajal kauni aiaosa kujundada.

Mägitaimed on vähenõudlikud. Mida kiviktaimla kindlasti vajab, on päike. Kuigi ka paljud varjutaluvad madalakasvulised püsikud sobivad kiviktaimlasse, vajavad kõik mägitaimed rikkalikuks õitsemiseks siiski palju päikest. Põuda ja talvist külma nad tavaliselt ei karda. Kivid aitavad mullas ka kuival ajal piisavalt niiskust hoida ning käredate pakase ja lõõtsuva tuulega on need taimed oma looduslikus kasvukohas harjunud. Saatuslikuks võib neile saada hoopis liigne niiskus, mistõttu kiviktaimla pinnas peab vett hästi läbi laskma.

~ Kiviktaimlaid rajati sageli ka kooliaedadesse, kuna väikesel pinnal sai kasvatada suurt hulka erinevaid taimi. Rapla Keskkooli kooliaed 1956. aastal. (Foto: Eesti Maaelumuuseumid SA, Eesti Põllumajandusmuuseum)

KIVINE KONDIKAVA

Kiviktaimla ei ole suvaline pilla-palla asetatud kividega lillepeenar. Kivid moodustavad kiviktaimla kondikava, kuid selle kivise lava peategelased on ikkagi taimed. Kivide ülesanne on neile vaid sobiva kasvukeskkonna loomine. Kõige parema tulemuse saab vahelduva pinnamoega aedades, kuhu kivid paigutatakse võimalikult looduslähedaselt nii nagu kasvaksid need maast välja. Tasasele maapinnale võib pinnase lisamisega väikese kalde anda. Järsule nõlvale saab ehitada õitsva kivimüüri või kujundada see terrassidena. Oskamatult ja juhuslikult kokku kuhjatud kihuhunnikud mõjuvad kiviktaimlas eba-loomulikult ja inetult.

Liigniiskuse vältimiseks ei tohi kiviktaimla ehitamisel unustada drenaažikihi rajamist. Kasvupinnast ei maksa üle väetada ja see tuleb enne istutamist hoolikalt tülivatest umbrohujuurtest puhastada, sest hiljem on neid kivide ja taimede vahelt väga keeruline kätte saada. Õigesti rajatud kiviktaimlas kasvavad taimed jõudsasti ja õitsevad rikkalikult ega nõuagi ülemäära palju hoolt ning vaeva.

Viimasel ajal näeb traditsioonilisi kiviktaimlaid koduaedades harvemini, kuid populaarsust on kogumas uut tüüpi mägitaimede kasvukohad: nn Tšehhi mägiaiad. Nende ehitamisel kaevatakse lapikud kivid või kiviplaadid hoopis serviti väikese vahega üksteise kõrvale maasse ja kivide vahed täidetakse sobiva kasvumullaga. Sel moel matkitakse kitsaid kaljulõhesid, kus saab kasvatada eriti tillukesi või nõudlikumaid mägitaimi. Kes aga pelgab suurema kiviktaimlaga kaasnevat töökulu, saab endale mõne mägitaimede kasvatamiseks soetada hoopis väikese moldaia. Seega võib iga mägitaimetehuviline leida endale sobiva viisi nende kasvatamiseks.

KASUTATUD ALLIKAD

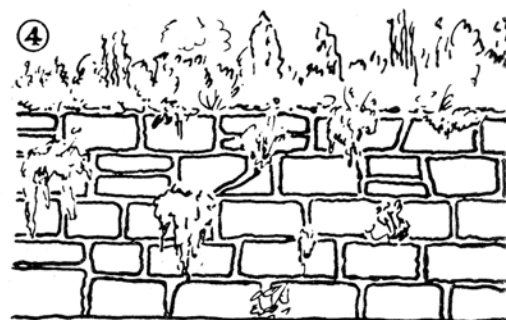
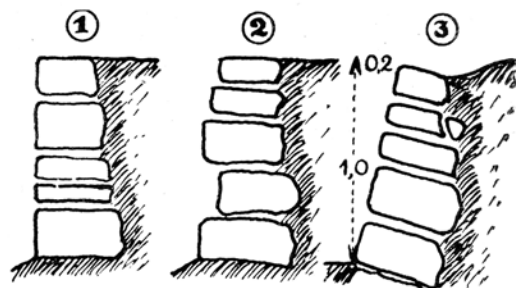
Banner, A. Eesti aia ajalugu. Tallinn: Hea Lugu. 2019.

Süvalepp, A., Süvalepp, M. Madalakasvulised püsililled. Tallinn: Valgus. 1976.

Ajakiri Aed, Kaunis Kodu, Sotsialistlik Põllumajandus (erinevad aastakäigud).

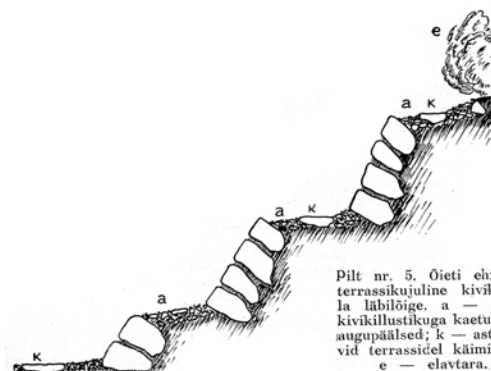
Ajaleht Postimees 1934.

> Õitsva kivimüüri rajamine. (Joonis: Aed 1/1935)

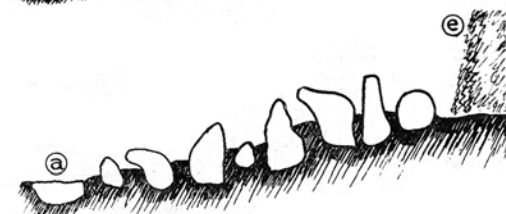
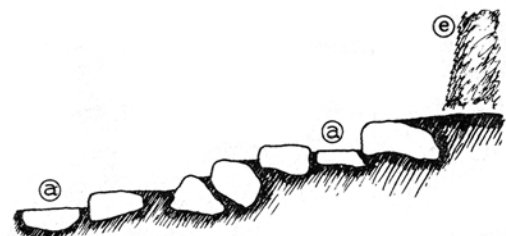

Pilt nr. 3. Õitsev müür. 1, 2 — kivide vale asetus; 3 — õieti laotud müür; 4 — sama eestvaade.

> Terrassidena kujundatud kiviktaimla. (Joonis: Aed 1/1935)

Pilt nr. 5. Õieti ehitatud terrassikujuline kiviktaimla läbilõige. a — peene kiviküllustikuga kaetud astaugupääs; k — astmekivid terrassidel käimiseks; e — elavtara.

Pilt nr. 4. Üleval: kivide õige asetus väikese kallaku puhul; all: kivide vale asetus; a — lamedatest kividest rada; e — elustara.

> Kivide õige ja vale paigutamine kiviktaimlas. (Joonis: Aed 1/1935)